

Llibertat i diversitat

Dr. Carles Carreras i Verdaguer
catedràtic de geografia humana
universitat de barcelona

“El tedi del que és constantment nou, el tedi de descobrir,
sota la falsa diferència de les coses i de les idees,
la perenne identitat de tot, la semblança absoluta
entre la mesquita, el temple i l'església, la igualtat de
la cabana i el castell, el mateix cos estructural essent
rei vestit i salvatge nu, l'eterna concordança de la vida
amb si mateixa, l'estancament de tot allò
que viu només de moure's pateix.”

Fernando Pessoa, El llibre del desassossec.
Editorial Quaderns Crema, Barcelona, 2002; pàgina 131.
[Traducció catalana de Gabriel de la Santíssima Trinitat Sampol i Nicolau Dols]

Aquest Atlas de la diversitat que teniu a les mans és el resultat d'una sèrie de treballs que volen acostar-nos al concepte complex de diversitat, nova perspectiva i nou ambient del Món contemporani, que cal afegir als grans principis igualitaristes de la Revolució Francesa, que menaren a la declaració universal dels drets humans, des del llunyà 1789, passant pel 1948 i continuant la lluita per un Món més just. Aquest Atlas es publica, a més, en ocasió de la celebració a Barcelona del Fòrum Internacional de les Cultures, patrocinat per la UNESCO, cosa que converteix de nou la ciutat en el centre dels debats rellevants de la societat contemporània.

Aquesta primera edició de l'Atlas de la diversitat d'Enciclopèdia Catalana és, lògicament, el fruit d'un procés llarg de treball i de reflexió de molta gent, que, en part, continua l'esforç de l'Atlas universal publicat el 1999, en col·laboració amb l'Institut Cartogràfic de Catalunya i la Universitat de Barcelona. Tot va començar encara, doncs, al segle passat.

Quin Atlas i quina diversitat?

El primer que cal destacar és que aquesta obra és un Atlas, ja que està formada per una veritable col·lecció de mapes: en conjunt, 150 fulls cartogràfics que contenen molts més mapes temàtics. Cal afegir també que és un atlas en la concepció més moderna, ja que, atesa la seva mateixa diversitat i complexitat interna, incorpora a la part cartogràfica principal també textos, gràfics, dibuixos i fotografies. A més, es tracta d'una col·lecció de mapes que té una coherència interna de continguts, que s'explica més endavant, i una coherència formal ben aparent, que combina projeccions, escales, enfocaments, símbols i colors, i que intenta reflectir tant com es pot la diversitat de què es tracta, intentant lligar, doncs, forma i contingut.

En segon lloc, cal ressaltar que aquest és un atlas que tracta sobre la diversitat al Món contemporani, al començament del segle XXI, i amb una mirada sempre positiva cap al futur. Com és lògic, cal explicar immediatament què s'entén per la diversitat que aquí es vol presentar, ja que és un concepte relativament complex i que pot ésser entès de formes també molt diverses. D'una banda, és obvi que la diversitat que es vol reflectir en aquest Atlas, respon en part als corrents de pensament de moda, els quals, sota aquest concepte, oposen unes certes idees de pluralitat, de qualsevol mena de diversitat, sigui natural (la biodiversitat) o cultural (la multiculturalitat, la pluriculturalitat, la interculturalitat), als corrents internacionals homogeneïtzadors que semblen anar aparellats a la tan esmentada globalització contemporània i a les seves conseqüències. Aquesta primera concepció

de la diversitat, que té el sentit d'una alternativa, conté, així, una bona dosi de defensa de tot allò que és local, de valoració positiva, per bé que molts cops acrítica, del que és característic de cadascun dels múltiples llocs que componen el conjunt del Món. En aquesta primera concepció de diversitat, per tant, també hi ha aparellades unes grans dosis de nostàlgia, de vindicació d'algunes de les coses que la societat contemporània ha conegut i que molts dels seus membres senten que perden, que els prenen o que els canvien amb el pas del temps.

En aquest sentit, per tal de completar aquesta primera idea de diversitat i desenvolupar el que es vol representar a tot el llarg d'aquest Atlas, cal recordar que els conceptes de local i de global no poden existir separatament; ben al contrari, local i global coexisteixen conjuntament, imbricats més encara que les dues cares d'una mateixa moneda, però separatament en la seva anàlisi, defugint el concepte de global que alguns han proposat. Perquè tot el que és local és sempre també manifestació d'alguna mena de generalitat o de globalitat i, per tant, és també global en major o menor proporció. Igualment, tot el que apareix com a global sempre és local en algun o en alguns llocs. Com ja va assenyalar el geògraf brasiler Milton Santos (1926-2001) avui, gràcies a la revolució tecnicocientífica, el Món és a tots els llocs, i des de cada lloc es pot arribar a tot el Món.

D'altra banda, cal recordar també que allò que avui es considera local, en qualsevol lloc, ha estat històricament produït i que molt poques vegades els caràcters locals s'han generat al mateix lloc on es manifesten actualment, sinó que han vingut o han estat importats d'altres llocs del Món, de vegades ben allunyats. Cadascun dels múltiples i gairebé infinits llocs del Món, doncs, viu així en una dinàmica històrica constant, i, per tant, cal esperar i desitjar sempre nous canvis i nous intercanvis, noves importacions i noves exportacions, més creacions i innovacions de tota mena, com també desaparicions, desgasts i, fins i tot, pèrdues, moltes vegades irrecuperables. I tot això tant pel que fa a les característiques que poden ser considerades positives com a les que poden ser tingudes per negatives, tenint sempre present, a més, que allò que és positiu per a uns, sempre resulta negatiu per a uns altres, i viceversa.

Així, com ha assenyalat el sociòleg manxec Manuel Castells (1941), la diversitat és el que possibilita i reforça la construcció de la identitat, de les identitats individuals i de grup, i això més encara en la societat contemporània de les xarxes, que ell tan exhaustivament i brillantment ha analitzat. Així, avui molts actors socials organitzen el seu sentit d'ésser al voltant d'una identitat primària (primària en el sentit que aquesta identitat inclou també altres identitats),

que és autosostinguda a través del temps i de l'espai. Aquestes identitats primàries que contenen altres identitats constitueixen en bona part la diversitat que aquí es vol estudiar a escala mundial. Arribar al reconeixement de les altres identitats requereix l'ús d'altres escales d'anàlisi. Perquè cada lloc, alhora, és també divers i la generalització cartogràfica que aquí s'ha aplicat simplifica molta informació de detall per facilitar-ne la lectura.

En tercer lloc, cal aclarir en aquest moment que des de la Geografia, el punt de vista disciplinari des del qual ha estat essencialment pensat i realitzat aquest Atlas, com és tradicional, s'ha estat i es continua estant especialment interessat per la diversitat, per tota mena de diversitat. Per tant, és també en aquest sentit, que es pretén de conèixer les característiques de cada lloc, per saber com són de diferents o de semblants els uns i els altres, tant pel que fa als elements i les característiques com al ritme i als temps de les seves dinàmiques.

Així, aquesta diversitat més general s'ha descompost en una sèrie de variables, moltes variables, totes sobre les quals s'ha pogut trobar informació regular i més o menys contemporània, i encara algunes més sobre les quals no existeix encara informació regular i contrastable. Com és lògic, ha resultat molt difícil, si no impossible, arribar a conèixer-les totes, arribar a ponderar totes les informacions que seria interessant d'estudiar i que caldria analitzar. Tot i que es diu que vivim en la societat de la informació, cal encara molta més informació, i de la feina de realitzar l'Atlas en resulta clar que caldrà crear i construir tot de noves informacions.

Aquest Atlas vol ser així un primer document, pensat inicialment des de la Geografia humana, però elaborat i realitzat per molts altres especialistes, altres geògrafs de formacions i punts de vista diferents, més antropòlegs, arquitectes, politòlegs, economistes, sociòlegs, demògrafs, documentalistes, periodistes, naturalistes, historiadors, filòlegs i una gran diversitat d'estudiosos que ha estat possible de trobar i que han volgut col·laborar-hi.

La localització geogràfica

Inicialment, com s'ha dit, s'ha pensat aquest Atlas de tot el Món des de la Geografia i des d'un lloc ben concret, l'illa de Menorca. Per a moltes persones, però més per a un geògraf, Menorca, una illa, qualsevol illa, és, a més d'un lloc ben delimitat, un veritable microcosmos. Menorca, una illa tan petita que el mateix diminutiu forma el seu nom; amb prou feines té 750 km², amb 40 km de llargada i 14 d'amplada màxima. Amb una població estabilitzada al voltant dels 50 000 habitants durant molts de segles, recentment (com a tantes altres regions de l'Europa occiden-

tal) la immigració ha substituït una emigració secular, i aquells totals tradicionals han augmentat una mica. Ha estat una immigració que ha arribat amb els immigrants periòdics estiuençs, els turistes, a partir del 1960.

Es tracta, doncs, d'una illa petita, ben delimitada per les aigües inquietes de la mar oberta a tots els camins, que viu una certa sensació de saturació. Una illa, per tant, que també és una metàfora de tot el Món. Des de Menorca sempre hem tingut clar que el Món era limitat, que els mitificats sis mil milions de persones que, més o menys, habiten avui la Terra era molta gent per a un planeta tan petit. Sempre hem tingut clar que calia reservar i preservar almenys alguns fragments del territori, que calia conservar i protegir algunes espècies vegetals i animals, que calia mantenir i restaurar alguns ambients i paisatges, que calia continuar algunes activitats tradicionals i que calia explorar les restes històriques i prehistòriques, tots els records del nostre passat, de tots els passats. Perquè només així podríem viure bé i mirar cap al futur, i tindríem una herència per deixar a les noves generacions. Potser per això, la UNESCO va incloure Menorca (el 1993) entre els nombrosos llocs que ha distingit amb la categoria de reserva de la biosfera, com mostra el mapa número 17 del nostre Atlas.

Però en aquest microcosmos tothom ha estat també ben conscient de la diversitat local. Malgrat la migradesa del territori i l'escassetat de la gent, sobretot durant els hiverns ventosos, Menorca és una petita illa tota ella ben diversificada. Tramuntana i migjorn, el nord i el sud, dissenyen dues àrees naturals ben diferenciades en els colors, en els materials geològics, en la vegetació, en els paisatges i en els usos del sòl, tot esmitjant així l'illa de banda a banda. Estiu i hivern, les dues grans estacions de la Mediterrània, dissenyen també dues illes diferents en el temps: d'una gairebé Erin totalment verda durant sis mesos es passa al predomini d'unes platges quasi tropicals seques, d'arenas blanques i finíssimes, els altres sis. Amb un camp esmicolat en milers de parcel·les de conreu separades per parets de pedra seca que són ben visibles en el paisatge, com un pentagrama de moltes ratlles trencades i entrecruades que sonen una simfonia antiga. A més, qualsevol dels menorquins sap distingir perfectament la parla especial, l'accent típic, el mot característic de tots i cadascun dels pobles diferents que componen els municipis de l'illa. Com cada habitant de l'illa també sap distingir, encara que sigui a grans trets, la procedència dels seus visitants segons la proximitat del seu lloc d'origen: catalans, forasters, estrangers. Menorca, com tantes altres illes, com tantes altres contrades, és una mena de metàfora del Món, limitat en els seus recursos i ric en tota mena de diversitats.

Per totes aquestes raons, un geògraf menorquí no volia deixar de pensar el Món des d'aquesta perspectiva. Un Món que és limitat i divers, amb diversitats ben diverses, que cal conèixer, que cal saber llegir i entendre, que cal explicar i difondre, que cal comprendre i fer comprendre, que cal preservar i que cal estimar. Aquestes són les raons que iniciaren la primera idea de l'Atles que teniu a les mans.

I la idea va fructificar

La tria de les variables per a apropar-se a aquestes diversitats ha estat, lògicament, el més difícil de fer, i el més discutible i discutit. Això tant pel que fa als continguts que es volien representar com a la seva mateixa representació cartogràfica. Cadascun dels camps temàtics que s'estudiava, s'obria i es ramificava en tota una llarga sèrie de subcamps i en suggeria d'altres laterals, que alhora s'entrecruaven els uns amb els altres. Classificar, ordenar i jerarquitzar aquestes variables suposava un treball cada dia nou. Tot no hi cabia en 150 mapes i els mapes no resultaven del tot comparables moltes vegades; ha calgut molta imaginació, i unes bones dosis de tossuderia.

L'Atles, tal com el teniu a les mans, s'assembla molt al primer projecte que se'n va fer, però no és ben be igual. L'Atles, com tots els llibres, ha agafat vida pròpia, una vida que, en aquest cas, era alimentada progressivament pel centenar d'autors i d'especialistes diferents que hi han intervingut. Noves idees originaren nous mapes i alguns mapes originaren noves idees. Algunes d'aquestes idees i alguns mapes es mostraren també irrealitzables, per raons diverses, i s'hagueren d'ajornar per al futur.

Les tres parts que organitzen l'índex de l'Atles, si es vol de vegades un xic forçades, han ajudat a mantenir-ne l'estructura general, a controlar-ne d'alguna forma el seu creixement. Però l'Atles ha crescut, com un arbre, amb branques i fulles, frondós, gràcies a les sinergies de la diversitat dels coneixements i de les il·lusions que tots els autors hi han anat posant.

Per això, el lector ara ha de recórrer lliurement aquest arbre, com una mena de baró rampant, el personatge del gran escriptor italià del segle XX, Italo Calvino. Així, a partir de la seva pròpia visió del Món, el lector n'anirà descobrint d'altres, i es farà el seu propi Atles, i imaginarà noves variables que sens dubte hi trobarà a faltar, i navegarà en la diversitat.

Com ja s'ha dit, el que més ha destacat, però, en tot aquest procés és el fet que malgrat viure en la societat de la informació i disposar d'innombrables bases de dades cada dia més accessibles a través d'Internet, falta encara molta informació sobre la societat humana; cal afegir també que

molta de la informació que es troba és material en brut, sense treballar ni ponderar, sense homologar ni criticar i que dóna molta feina i, de vegades, poc profit. Moltes coses importants per a reflectir la diversitat social, cultural i humana que no apareixen en aquest Atles és perquè han estat, realment, introbables. Cal dir, però, també que mai no s'havia aplegat una quantitat tan diversificada de dades per al conjunt del Món. El resultat, doncs, és una primera aproximació a una realitat que potser mai no s'acabarà de conèixer del tot, perquè es complexa i perquè està en canvi constant.

Parafrasejant el gran escriptor francès del segle XIX Honoré de Balzac quan reflexionava sobre les seves innumbrables descripcions de París, es podria dir que la realitat social del Món és un oceà: "Sondeja-la, mai no tocaràs fons del tot. Explora-la, informa-te'n! Per molt escrupolosos que siguin els teus informes i les teves investigacions, per nombrosos i persistents que puguin ser els exploradors d'aquesta mar, sempre hi romandran llocs verges, caveres per descobrir, flors, perles, monstres... Sempre hi haurà alguna cosa extraordinària, perduda per al bucejador literari."

Els objectius generals de l'Atles

Fer aquest primer Atles de la diversitat, així, sense cap adjectiu que en delimités d'entrada el camp, precisava formular-se uns objectius molt clars, per tal de no provocar confusions entre els nombrosos autors i no desviar-se del propòsit original. L'explicitació d'aquests objectius, d'altra banda, no és només una mostra de rigor del treball científic, sinó que vol orientar la lectura de l'Atles entre els lectors. És en aquest sentit, doncs, que abans de presentar els continguts de l'Atles es resumeixen aquí els objectius que han guiat la seva realització.

Un primer objectiu general, tan general que més que objectiu és gairebé una fita històrica, és l'expressió d'un desig, és la formulació d'una utopia, fou l'intent de definir, o, almenys, d'ajudar a identificar, a escala mundial, unes noves unitats socials que substituïxin els Estats i puguin ésser els protagonistes reals del Món del segle XXI. Avui, és evident per a tothom, i els canvis recents en el sistema polític mundial així ho reforcen, que els estats actuals, tant els de llarga tradició com els que s'han creat més recentment, tot i ser encara molt importants, cada dia tenen un paper menor. D'una banda són sobrepassats per estratègies comercials, polítiques i, fins i tot, militars de tipus multinacional i per organitzacions superestats i multiestats, com les Nacions Unides, l'OTAN, la Unió Europea, el Mercosur i el NAFTA, l'OPEP i tantes altres. De l'altra, són superats també moltes vegades per les noves dinàmiques internes

d'algunes ciutats i d'algunes regions, les quals cada dia més es mouen en l'àmbit internacional, de vegades, fins i tot, amb objectius contradictoris amb els dels seus propis estats. Cal recordar així, que les anomenades companyies multinacionals foren de temps les primeres a perforar els límits i les competències dels estats. El mapa polític que dibuixen avui aquests vells estats nació, a més, ni és estable, com s'ha vist al llarg de tota la història, sobretot durant el segle XX, ni és capaç d'abraçar tota la diversitat i riquesa de la societat humana que moltes vegades fragmenten, en comptes d'unir. Aquest mapa polític no és estable ni en àrees de colonització humana tan antiga com Europa, que podrien semblar més consolidades, com mostra el mapa número 127, ni tampoc en àrees de colonització estrangera recent, com exemplifica clarament, a l'altre extrem, el cas d'Àfrica. Així, com que els mapes polítics no aconsegueixen representar tota la diversitat i riquesa de la societat humana, cal anar obrint noves vies per a conèixer la composició interna d'aquests estats i des de diversos punts de vista, tot i que la informació de què es disposa segueix ordenada i classificada majoritàriament per estats i per agrupaments d'estats, cosa que ha obligat a seguir-ne emprant el mapa com a base, tal com s'il·lustra en les guardes de l'Atles. El conjunt de canvis iniciats contemporàniament en la dinàmica geopolítica mundial demana, doncs, una redefinició seriosa i coherent del mapa polític i cultural del Món, on totes les dones i tots els homes hi càpiguen tan còmodament com sigui possible. Amb aquesta intenció s'ha volgut anar acumulant coneixement per tal de poder començar a pensar en la possibilitat il·lusionadora d'aproximar-nos a la creació d'un autèntic Parlament dels Pobles del Món, que permeti ampliar i aprofundir l'àmbit d'actuació de les Nacions Unides, tot superant-ne les seves limitacions actuals, tal com proposaven els papers fundacionals del Fòrum Universal de les Cultures, Barcelona 2004. Aquesta possibilitat i aquesta conjuntura històrica justifiquen plenament el procés d'identificació d'uns subjectes nous del mapa del Món que aquí, d'alguna manera, s'ha volgut iniciar. Així, a partir de les informacions diferents i diverses que s'acumulen en aquest Atles, i en moltes altres iniciatives semblants, caldria arribar a la definició i delimitació el més clara possible d'unes unitats culturals mínimes en què puguin ésser agrupats, que no dividits, i amb les que puguin sentir-se identificades la major part, ja que mai no ho podran ser totes, de les persones que componen la societat humana actual i immediatament futura.

Amb vista a l'inici, tímid si es vol, d'aquest camí, van haver de formular-se uns objectius més concrets d'entrada, que han estat agrupats en tres grans punts.

Un primer objectiu concret pot formular-se en una frase simple només aparentment: ajudar a entendre el Món als ciutadans contemporanis. Per a entendre el Món, aquest Atles vol primer donar-lo a conèixer, acumulant tota una sèrie d'informacions i d'interpretacions i valoracions, per tal que posteriorment se'l pugui comprendre d'una forma més empàtica. El camí triat per a afavorir aquesta comprensió és el de la diversitat, en contra de la simplicitat temàtica o conceptual, separativa, que resulta més habitual.

Un segon objectiu concret és el d'aportar nous coneixements, sigui a través de la recerca de noves dades i de noves informacions, sigui, com es fa més sovint, cercant nous significats a alguns vells coneixements. En aquest sentit, sense defugir la història quan aquesta és imprescindible per a la comprensió de la realitat, s'ha cercat sobretot l'anàlisi d'una situació de contemporaneïtat.

Un tercer objectiu concret, finalment, i no el menys important, és a través de la presentació diversa de la diversitat, d'informacions i d'opinions, ajudar a pensar en plural. Tot i la dificultat de defugir l'eurocentrisme i l'occidentalisme que ens impregna més enllà de la nostra pròpia consciència, s'han volgut reforçar, quan s'ha pogut, els punts de vista diferents per tal d'anar desenvolupant un coneixement plural que permeti l'aplicació dels principis de democràcia, de pau, de diversitat i de tolerància i d'interculturalitat, que necessàriament hauran de regir les relacions socials del nostre segle XXI.

El contingut temàtic: les variables de l'anàlisi

El procés de confecció d'aquest Atles, que potser algun dia podrà donar lloc –amb moltes altres informacions, és clar– a la realització d'un sol mapa general i complex d'unes noves unitats socials i culturals, parteix de l'anàlisi en profunditat de moltes i diverses variables naturals, socials, econòmiques, polítiques o culturals, separadament, però amb la voluntat que puguin ésser progressivament interrelacionades entre elles.

Aquest procés va significar, en primer lloc, l'estudi, més o menys convencional, de tota una sèrie d'informacions bàsiques i generals imprescindibles, a partir de la recollida i contrastació de les dades i del tractament informàtic i cartogràfic, moltes vegades de la mà dels autors especialistes. Els resultats d'aquesta veritable base de dades van ser creuats quan es va poder per tal d'extreure'n noves informacions, que constitueixen el marc general on situar i interpretar les altres variables. Dintre de la gran diversitat temàtica on s'inclouen aquestes variables, es va pensar, com a més significatives, en una estructura que tenia en compte

els àmbits següents: a) els ambients naturals i ecològics bàsics i la introducció de la biodiversitat i les seves dinàmiques; b) la composició i dinàmica natural de la població i les migracions, a nivell mundial i per grans regions; c) els índexs de desenvolupament humà mundial i altres indicadors similars, per estats; d) la difusió de la tecnologia a escala mundial i per regions, i e) les formes culturals i polítiques a escala mundial i l'evolució recent de la societat humana i els seus conflictes principals.

En segon lloc, tot i que paral·lelament en el temps, s'entrà en l'estudi ja molt detallat d'alguns elements culturals fonamentals en la formació de les identitats, amb la col·laboració d'especialistes diferents, a partir de les quals poden considerar-se unes temàtiques principals, que sense pretendre aquí establir cap mena de jerarquia clara entre elles, foren en principi essencialment quatre: les religions, les llengües, les formes de vida i el que pot denominar-se, en general, les cultures oficials, que inclouen grans temes com l'ensenyament, l'educació o els mitjans de difusió.

En tercer lloc, finalment, s'han fet alguns estudis i mapes a l'escala més gran possible, que volen aportar, a més del cas d'estudi més o menys significatiu, una primera síntesis de la temàtica estudiada; són mapes que destaquen problemes d'actualitat, a partir dels quals es poden començar a identificar alguns dels objectes i dels subjectes que hom cercava en el primer objectiu general. Aquest tercer nivell de treball podria, d'alguna manera, assolir el caràcter de conclusió de l'estudi, tot i que resta obert cap al futur, cap al dissens i cap als canvis.

Els temes que s'han anat recollint al final en el contingut dels 150 mapes de l'Atles, que no són tots els proposats, tot i que n'han aparegut de nous que no havien estat considerats en un principi, mostren una gran complexitat que en aquesta presentació es vol simplificar i explicar.

En aquest sentit, l'índex definitiu dels mapes, concebut com un arbre complex, s'ha distribuït en tres apartats diferents i relacionats entre ells: el medi, en sentit general, la societat i les formes de la cultura. Es parteix així d'una idea fonamental: que les formes de la cultura, l'únic que molts esperarien inicialment potser en un Atles de la diversitat, són el resultat de la interrelació complexa, positiva i negativa, activa i passiva, entre la societat humana i el seu medi natural, sobrenatural i transformat. En aquest sentit, doncs, les formes culturals són considerades plenament històriques i han anat canviant amb l'evolució social, política, científica i tecnològica de la humanitat. Per aquesta raó, tot i que l'Atles és eminentment actual, algunes vegades ha hagut de fer recurs al passat, per a poder entendre el present i imaginar-ne l'evolució.

Les formes de la diversitat cultural, doncs, es presenten aquí com una mena d'arbre, amb moltes branques i fulles, que es forma sobre el seu medi, en el sentit més ampli possible, i a partir de les accions reiterades i no sempre coherents de la societat humana. Cal tenir en compte que aquest medi i la societat són també diversos i dinàmics, per aquesta raó els mapes s'han estructurat en aquestes tres parts, que intenten ser relativament homogènies, de la manera següent:

La primera part, que pot considerar-se relacionada amb el medi, respondria en general a una denominació genèrica d'El medi, la història i el sobrenatural: les bases de la diversitat cultural. Inclou alguns dels elements dels aspectes naturals, que formarien part del medi, en sentit estricte, i que remarquen ja una gran diversitat i els seus problemes, així com el temps i les conseqüències del seu pas, les religions, com a encarnació d'allò que és sobrenatural en la Natura i els menjars, com a resposta de la cultura a les facilitats del medi. Aquesta primera part té un total de 49 mapes.

La segona part, que es relaciona obertament amb la societat humana, respondria al títol genèric de Les formes socials que hem organitzat: diversitat i homogeneïtzació. Aquesta part inclou, sobretot, diversos elements relacionats amb la localització, estructura i dinàmica de la població mundial, així com les activitats i infraestructures econòmiques, amb un total de 44 mapes.

Finalment, la tercera part, relacionada directament amb la cultura pròpiament dita en les seves formes diverses –que sorgeix de la interacció entre la societat humana i el seu medi– respondria al títol de Les diverses formes culturals que hem elaborat i difós. Aquesta part, la més extensa, inclou les llengües, l'ensenyament, la comunicació, l'oci i les arts i l'organització política i la seva dinàmica, amb un total de 57 mapes.

La presentació formal de les dades

A part de les introduccions, els pròlegs i l'índex de topònims i temàtic, l'Atles disposa d'un 10% de textos –tots signats per autors coneguts– que expliquen el mapa, com s'ha fet i què representa i expressen l'opinió qualificada del seu autor o autors. També hi ha quadres estadístics, fotografies aèries i convencionals i bibliografies i fonts electròniques fins a ocupar un altre 20% de la superfície de cada doble pàgina de l'Atles. Textos i fotos, però, no són més que el suport o peu explicatiu del mapa o mapes principals; això, fins a l'extrem que les fotografies reproduïdes no tenen peu informatiu ni del lloc on són preses, ja que estan al servei del mapa i de les idees que el sustenten i només volen il·lustrar algun aspecte destacat del tema estudiat, generalment citat en els textos.

La bibliografia que figura al final d'aquest capítol introductori és la que ha estat emprada en la confecció del projecte i en la justificació de tota l'obra. Cadascuna de les planes cartogràfiques, per la seva banda, té una bibliografia pròpia, la qual, a partir dels suggeriments dels autors, orienta els lectors que volen entendre judicis o valoracions que són fets en el mapa o que pretenen saber una mica més sobre el tema. Atès el volum que suposen les 150 bibliografies parcials, s'ha procurat evitar reiteracions, i els lectors podran trobar altres indicacions bibliogràfiques o informacions repertoriades en els altres mapes que hi estan relacionats i que són recomanats en el text.

Els fulls cartogràfics definitius són, així, 150, en doble pàgina, a escales diferents i amb projeccions també diverses, que contenen 249 mapes en total. Una part important són mapamundis, en projecció Robinson, amb el centre canviant segons el tema, en total 106 mapes, 39 dels quals tenen, a més, l'ampliació d'alguna regió on la informació s'acumula. Hi ha també 97 mapes de tot el món a escala més petita per reflectir informacions contrastades, i 4 mapes anamòrfics grans i 3 de petits; els mapes anamòrfics representen els estats del Món segons la seva població i no de la seva superfície, intentant imitar-ne, però, la forma; s'hi ha col·locat sempre un petit mapamundi per tal que no es perdi l'efecte comparatiu. La resta són 25 plans de ciutats i 14 mapes continentals o d'estats, condicionats pel tema cartografiat. Els mapes contenen una simbologia original i clara que en facilita la lectura, a més de 30 gràfics, diagrames i dibuixos. S'ha procurat conservar el rigor de la representació cartogràfica amb la innovació i claredat del disseny sempre que ha estat possible.

Com s'ha dit reiteradament, el tractament cartogràfic és a escala mundial, mentre que el tractament textual amplia moltes vegades aquesta escala a l'estudi de casos, més o menys significatius i actuals respecte al tema general tractat. Cadascuna de les parts, però, acaba amb una ampliació de l'escala d'estudi de casos urbans. La ciutat és avui un dels principals microcosmos en què viu la major part de la societat humana, i les relacions i els conflictes socials s'hi donen d'una manera particular. Així, la primera part acaba amb la presentació d'unes ciutats, santes o màrtirs, que són significatives per la convivència multireligiosa o pel seu paper de centre d'atracció de masses d'una religió, consolidant el paper de temple que les ciutats han tingut des de la seva fundació. La segona part, en canvi, acaba en un full cartogràfic que presenta sis models diferents de ciutat, segons l'organització social i econòmica del seu espai interior i que mostra com cada cultura ha fet adaptacions ben particulars al fenomen històric urbà global. Finalment, la tercera part, acaba amb la presentació de l'orga-

nització més o menys multicultural de l'espai d'algunes de les grans metròpolis globals de la societat contemporània.

Uns agraïments imprescindibles

Per a fer una obra com aquesta ha calgut, lògicament, la col·laboració d'una gran quantitat i diversitat de persones, que ens han ajudat de formes també molt diverses i a les quals és de dret i d'educació agrair-ne la participació, majoritàriament positiva. Cal agrair també la part crítica de les seves aportacions, que ens ha permès esmenar i repensar moltes coses abans de la publicació. En moments com aquests sempre colpeja al director de l'obra el sentiment de la dificultat de recordar tothom i d'agrair com cal a totes i cadascuna de les persones que ho mereixen. Per començar, doncs, una sol·licitud de disculpa per a tots aquells que creguin que hi haurien de figurar i no han estat recordats en el moment precís.

En primer lloc, és clar, un agraïment molt especial a tots els autors, la llista dels quals s'especifica en els crèdits de l'obra. Han estat al final noranta-dos autors diferents que han volgut i pogut cooperar en la confecció de l'Atles. Autors, dues terceres parts dels quals pertanyen a vuit universitats espanyoles i a vuit d'estrangeres, mentre que la resta provenen de diverses institucions i administracions, majoritàriament, és clar, de l'àrea de Barcelona. Autors una mica més de la quarta part dels quals, tot i els esforços que s'han fet, són dones que hi poden aportar els seus punts de vista diversos. Sense ells, però, sense tots ells, l'obra no hauria estat de cap manera possible i no hauria arribat al nivell de profunditat i diversitat que ha assolit, i per això he de regradar-los ben sincerament. Un agraïment especial he de donar al professor Federico Mayor Zaragoza, que ha volgut escriure el pròleg d'aquesta obra i que ens ha donat tot el seu suport intel·lectual i moral en aquesta empresa de forma entusiasta i desinteressada.

En segon lloc, una sèrie de persones han tingut un paper molt important en els primers moments en què la idea de l'Atles va començar a ésser dissenyada i discutida. Per bé que les circumstàncies i els propòsits no eren exactament els mateixos, no puc deixar d'agrair sincerament l'ajuda desinteressada i germinal de tres persones, els bons amics Margarida Cambra, Josep Castells i Fèlix Martí. Durant el procés de confecció de l'Atles també algunes persones no han acabat participant com a autors, però han aconsellat i orientat significativament els treballs; en aquest sentit, cal donar l'agraïment de manera destacada a Núria Bàguena, Joan Frigolé, Dolors Llopard, Abel Mariné, Gemma Orobig, Hermínia Pujol i Ricard Salvat.

En tercer lloc, cal regradar l'equip editorial, que ha fet

possible l'aparició de l'Atles amb la qualitat amb què ha resultat. Començant per la confiança i paciència del director editorial, Jesús Giralt, i del cap de Grans Obres, Josep M. Ferrer. Prosseguint per l'equip de redacció, que ha estat en tot moment dirigit, orientat i estimulat per la llarga experiència professional i l'entusiasme creatiu de Na Roser Pubill. Un paper destacat en l'assessorament i la correcció de l'Atles han tingut Josep Torras i Pilar Serra. Cal esmentar especialment també l'equip de redacció, sobretot Teresa Condal i Núria Garcia i els seus col·laboradors Laura Suanya, Guillem Molina, Sergi Moreno i Meritxell Puig, així com l'il·lustrador Joan Rodríguez i les correctores Àngels Ferrand, Violant Joan i Anna Figueras, i, igualment, el treball tan eficient de Fotocomposició Marquès.

En quart lloc, cal agrair la col·laboració del responsable del tractament de la informació i de la concepció cartogràfica, el bon amic i col·lega de la Universitat de Barcelona, el doctor Sergi Martínez Rigol, que hi ha aplicat la seva dedicació i la seva maduresa intel·lectual, amb profit ben evident. Ell també ha acompanyat la realització cartogràfica, que cal agrair de forma especial per la complexitat del procés a l'empresa Nuh project, amb la qual ja s'ha col·laborat en altres projectes cartogràfics i que han acreditat l'originalitat del seu disseny sense perdre el rigor informatiu que requereixen els mapes. I, finalment, com sempre, cal agrair el disseny final del llibre, que ha sortit de la mà mestra de l'estudi Sarsanedas, Azcunce i Ventura.

Bibliografia consultada

- Diversos autors:
Las razas Humanas, 2 vol., Instituto Gallach, Barcelona, 1927.
- Diversos autors:
Encyclopedia of World Cultures, Human Relations Area File, Inc., Mgh Hall, Nova York, 1992.
- Diversos autors:
Encyclopedia of Life Support Systems, 3 vol., UNESCO Publishing-Eolss Publishers, Oxford, 2002.
- Barbina, G.:
La geografia delle lingue. Lingue, etnie e nazioni, La Nuova Italia Scientifica, Roma, 1993.
- Blij, H.J. de; Murphy, A.B.:
Human Geography. Culture, Society and Space, John Wiley & Sons, Nova York, 1998, 6a ed.
- Broek, J; Webb, J.W.:
A Geography of Mankind, McGraw Hill, Nova York, 1968.
- Castells, M.:
The Information Age: Economy, Society and Culture, 3 vol., Basil Blackwell, Oxford, 1997.
- Claval, P.:
La Géographie culturelle, Nathan, París, 1995.
- Corna Pellegrini, G.:
Il mosaico del mondo. Esperimento di geografia culturale, Carocci, Roma, 1998.
- Frigolé, J. (dir.):
Las razas humanas, 4 vol., Océano-Gallach, Barcelona, 1986.
- Guitier, H.:
Atlas et frontières linguistiques. Les dialectes romans de France à la lumière des atlas régionaux, CNRS, París, 1990.
- Hannerz, U.:
Transnational Connections. Culture, People, Place, Routledge, Londres, 1996.
- Harvey, D.:
Justice, Nature and the Geography of Difference, Basil Blackwell, Oxford, 1996.
- Huntington, S.:
The Clash of Civilizations. Remaking of World Order, Simon & Schuster, Nova York, 1997 (trad. castellana El choque de civilizaciones y la reconfiguración del orden mundial, Ed. Paidós, Barcelona, 1997).
- Jordan, T.G.; Rowntree, L.:
The Human Mosaic a thematic Introduction to Cultural Geography, Canfield Press, San Francisco, 1976 (7a ed. amb Domosh, D., Longman, Londres, 1997).
- Lewis, Bernard:
Cultures in conflict. Christians, muslims and jews in the age of discovery, Oxford University Press, Nova York, 1996.
- McDonogh, G.W. i altres:
Encyclopedia of American Culture, Routledge, Londres, 2001.
- Mira, Joan F.:
Cultures, llengües, nacions. Els orígens, La Magrana, Barcelona, 1990.
- O'Brien, J.; Palmer, M.:
Atlas des Religions dans le Monde, Autrement, París, 1994 (hi ha traducció castellana a Akal).
- Oliphant, Margaret:
Atlas de las Grandes Culturas, Debate, Círculo de lectores, Barcelona, 1993.
- Santos, Milton:
A natureza do espaço. Técnica e tempo, Ração e emoção, Hucitec, São Paulo, 1996.
- Santos, Milton:
Por uma outra globalização. Record, Rio de Janeiro, 2000.
- Seager, J.:
Atlas de la Terre, Autrement, París, 1995.
- Seager, J.:
Atlas des femmes dans le monde, Autrement, París, 1998.
- Veny, J.:
Estudis de Geolingüística catalana, Ed. 62, Barcelona, 1984 (2a ed.).
- Viaplana, J.:
Entre la dialectologia i la lingüística, Publ. de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999.
- Walter, H.:
L'aventure des langues en Occident, Ed. Robert Lafont, París, 1994.
- Warnier, J.P.:
La mondialisation de la Culture, Ed. La Découverte-Syros, París, 1999.
- Wurm, S.A.:
Atlas de las lenguas del mundo en peligro de desaparición, Ed. UNESCO/Pacific Linguistics, París/Camberra, 1996.
- Zukin, S.:
The Culture of Cities, Basil Blackwell, Oxford, 1995.